

Justiniana Prima, în lumina noilor interpretări

Pr. prof. dr. Vasile V. MUNTEAN

Keywords: *Novels 11 and 131 of Justinian, mystifications, autocephaly, the re-establishment of the diacronic fact.*

În această cercetare, intitulată *Justiniana Prima, în lumina noilor interpretări*, autorul încearcă - pornind de la textele originale - să corecteze afirmațiile nefondate ale unor istorici, subliniind în același timp faptul că Arhiepiscopatul fondat de împăratul Justinian cel Mare în anul 535 (la Caričin Grad - Serbia) a fost autocefal, astfel insubordonat papalității. Evident, observațiile actuale se fac în conformitate cu recomandarea *sine ira et studio* (Tacitus), cu o imparțialitate științifică.

Același autor a ajuns, printre altele, la concluzia specialistului german Hans-Dieter Döpmann că „nu există nici o urmă de legătură reală cu Roma”. Ca prefectură și arhidieceză, Justiniana Prima a avut în subordine două cetăți din Banatul istoric: Recidiva / Arcidava (Vărădia, județul Caraș-Severin) și Litterata / Lederata (Palanka - Banatul sărb). Un spațiu mai restrâns sau mai larg de-a lungul Dunării românești a intrat în posesia Imperiului Bizantin, condus de Iustinian I, care dorea să fie un nou restaurator - *restituitor Daciарum*, la fel ca și predecesorul său în secolul al IV-lea, Constantin cel Mare.

În anii 535-615, cele două instituții menționate au influențat zona Nord-Danubiano, consolidând romanitatea și creștinismul localnicilor. Descoperirile arheologice - și alte mărturii - confirmă aceste afirmații. În secolul al XII-lea, anume în anul 1143, Ioan Comnenul – arhiepiscopul Ohridei reușește să redeștepte titlul uitat de mai multe veacuri, fițăjune juridică destinată să acorde Ohridei privilegiile atribuite altădată Justinianei Prima.

În paginile de față, vom prezenta principalele puncte de vedere exprimate de către cercetătorii români și străini, în legătură cu problematica Justinianei Prima, interpretări însotite de remarcile noastre.

Indubabil, la o populație băstinașă, romanică și creștină – apreciază prof. Dan Gh. Teodor – se referea novela XI iustiniană din 535, publicată cu ocazia înființării *episcopiei* [de facto, a Arhiepiscopiei] *Justiniana Prima* care își exercita supravegherea spirituală și peste Oltenia și Banat, unde trăiau numeroși creștini¹. Aceste aserțiuni le etichetăm credibile.

Nu știm pe ce probe se întemeiază Dna Doina Benea, când afirmă că episcopiile bănățene de la Litterata și Recidiva au fost fondate de împăratul Flavius Petrus Sabbatius Justinianus², deoarece în originalul celor două *novellae imperiale* (11 și 131) nu am aflat indicat acest detaliu. Unii autori, mai circumspecți, s-au gândit însă la posibilitatea a două horepiscopii în stânga Dunării³. Totuși, suntem de acord că identificarea Recidivei cu Arcidava (Vărădia) este îngreuiată de lipsa unor mărturii creștine mai timpurii sau de epocă⁴, dar ele pot apărea cu timpul, investigațiile arheologice nefiind finalizate în zonă⁵. Interesant de remarcat că Geograful ravenat din veacul al VII-lea menționează o Arcidavă în Banat. Tot în Banat include și așezarea *Tema*⁶ ce va apărea pe unele hărți la răscrucerea secolelor 17-18⁷; acest toponim - de reținut - se păstrează și în contemporaneitate⁸.

¹ *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea* (coord. M. Petrescu-Dîmbovița), București 1995, p. 331.

² D. BENEÀ, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, vol. II, Timișoara 1999, p. 146. Aceeași viziune, la Em. POPESCU, *Christianitas Daco-Romana. Florilegium studiorum*, București 1994, pp. 49 și 211; A. BEJAN, *Contribuții la istoria și arheologia Banatului în mileniul I d.Hr. și începutul feudalismului*, Timișoara 2006, p. 174.

³ M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii ortodoxe române*³, I, Iași 2002, p. 160; M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca 1992, pp. 65-66: dânsului îi aparține ipoteza că de la finele sec. IV până către sfârșitul sec. IX în teritoriile intracarpatiche – ca și în alte părți ale pământului românesc – au activat horepiscopi sau ierarhi itineranți, trimiși aici fie de Constantinopol, fie de Justiniana Prima (în sec. VI), fie de eparhiile sud-danubiene ori dobrogene.

⁴ D. BENEÀ, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, vol. II, p. 145.

⁵ E. NEMETH – O. BOZU, *Noi cercetări arheologice în castrul roman de la Vărădia-Pustă (jud. Caraș-Severin)*, în Banatica, 26/2016, p. 323 sqq.

⁶ *Fontes Historiae Dacoromanae*, II, București 1970, pp. 580-581 (în continuare: FHDR).

⁷ V. MUNTEAN, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara 1990, p. 55.

⁸ Gh. LĂZĂRESCU, interviu introdus în monografia *Mitropolitul Vasile Lăzărescu al Banatului (1947-1961)*, Timișoara 2017, p. 64.

Nu înțelegem logica notei lui Nelu Zugravu din teza sa doctorală, anume că o instituție ca Justiniana Prima, chiar dacă avea o autoritate identică cu cea a Romei, comunitățile din subordinea ei erau sub obediенță papei!⁹. Ulterior, dascălul ieșean va da mai multe detalii: hotărând prin Novela CXXXI din 545 ca arhiepiscopul Justinianei să aibă același rang cu Scaunul apostolic din Roma, conform deciziilor papei Vigilius, Iustinian I ținea să precizeze că privilegiul respectiv era valabil numai în eparhiile supuse lui¹⁰. Deci, nu era esențialmente impietată jurisdicția superioară a tronului Sf. Petru, manifestată altminteri chiar din clipa întemeierii arhiepiscopiei de către (*sic!*) papa Agapet, aceasta devenind – cum o demonstrează novela specificată și actele elaborate de papi în secolul al VI-lea și la începutul sec. VII, un al doilea viciariat în centrul și apusul Peninsulei Balcanice¹¹. Trebuie precizat de început că jurisdicția scaunului papal nu s-a manifestat nici din anul 535, nici după o decadă. Pe urmă, exclusiv *pater patrum* Grigorie I (590-604) a încercat să transforme exercițiul său episcopal într-un autentic manifest de jurisdicție¹². Apoi locuțiunea *locum obtinere* din novela 131 nu poate sprijini nicidcum ideea vicariatului pontifical, locuțiunea în cauză semnificând: *a occupa locul, a ține* [ca ceva al său] *locul, a avea rangul sau poziția*¹³. În fine, autoritatea Romei peste *Illyricum orientale* nu încețează prin anii 732/3, 741 ori 756¹⁴; prima dată – cea mai sigură – a fost adoptată de specialiști¹⁵.

⁹ N. ZUGRAVU, *Geneza creștinismului popular al românilor*, București 1997, p. 422.

¹⁰ N. ZUGRAVU, *Studiu introductiv la Fontes Historiae Dacoromanæ Christianitatis*, Iași 2008, p. 94; am folosit textul pe suport electronic, transmis de Pr. Dr. Mihai Ovidiu Cățoi din București, căruia îi mulțumesc mult și pe această cale.

¹¹ N. ZUGRAVU, p. 95.

¹² Marin COJOC, *Papa Grigorie cel Mare și Illyricul Oriental*, Studia Historica et Theologica. Omagiu Profesorului Emilian Popescu, Iași 2003, p. 255. A se vedea și H.-D. DÖPMANN, *Zur Problematik von Justiniana Prima*, Miscellanea Bulgarica, 5, Viena 1987, p. 229.

¹³ G. GUȚU, *Dicționar latin-român*, București 1983, p. 820; Fred H. BLUME, *Annotated Justinian Code* (ed. T. Kearley), University of Wyoming, 2010 (online), anume Novela CXXXI, 3: „...and shall occupy the same position in the provinces subject to him, as the apostolic seat at Rome...” Altă tâlcuire a pasajului cu pricina, în *The Novels of Justinian* (trad. S. P. Scott, Cincinnati, 1932; de pe internet): „... and shall replace the Apostolic see of Rome...” Mai de mult, în același sens, H. ALIVISATOS (în *Die kirchliche Gesetzgebung des Kaisers Justinian I*, Berlin 1913, p. 62) spunea despre Prima Justiniana că, ocupând aceeași poziție în provinciile ei ca și Roma în ale sale, acest lucru însemna egalitate cu Roma, autocefalie completă și în nici un caz vicariat papal; apud H.-D. DÖPMANN, *Zur Problematik von Justiniana Prima*, p. 229. Specialistul german vedea în arhiepiscopatul iustinian (datorită regimului său aparte) o cvasi-patriarhie (p. 228).

¹⁴ N. ZUGRAVU, *Studiu...*, p. 131.

¹⁵ C. W. PREVITÉ - ORTON, în *Shorter Cambridge Medieval History*, I, Cambridge 1975, p. 248; W. TREADGOLD, *O istorie a statului și societății bizantine*, I (trad. rom.), Iași 2004, pp. 361,

După opinia lui I. C. Drăgan, „în mod normal, această arhiepiscopie [Justiniana Prima] ar fi trebuit să fie subordonată patriarhului de Constantinopol, unde se afla scaunul imperial. Cu toate că aparențele pledează pentru o asemenea reglementare, totuși noua arhiepiscopie a fost pusă sub autoritatea papei de la Roma”¹⁶. Evident, dacă dumnealui - având largi preocupări istoriografice - ar fi lecturat cu atenție și o a doua novelă iustiniană (nr. 131), ar fi ajuns cu siguranță la alt rezultat, mai plauzibil.

Scriind că este posibil ca Sudul bănățean, probabil și Oltenia, să fi intrat sub ascultarea arhiepiscopatului Justiniana Prima (și, mai exact, sub cea a eparhiei din *Aquae* = Prahovo), Alexandru Madgearu atrage atenția că nu trebuie să atribuim un rol prea însemnat acestei arhiepiscopii în susținerea creștinătății daco-romane¹⁷. A nu se uita, însă, că însuși eminentul istoric și arheolog Vasile Pârvan în 1911 „a presupus chiar includerea comunităților creștine de pe teritoriul fostelor Dacii în sfera de influență a arhiepiscopiei de la Justiniana Prima. Faptul nu ni se pare cu totul exclus – observau în monografia lor N. Gudea și I. Ghiurco¹⁸ - și, pe măsură ce numărul dovezilor arheologice va crește, acest lucru va putea fi demonstrat”. Pe motiv că majoritatea importurilor vin acum (în sec. VI) din Orient, îndeosebi din Egipt și Siria, aceasta i-a determinat pe cei doi colaboratori amintiți mai înainte să numească a treia fază a dezvoltării creștinismului daco-roman, etapa cu *influență orientală*¹⁹. Consemnăm în acest context, alături de vestigiile creștine din Ardeal etc., numeroasele cruci pectorale din același veac VI, ca și alte piese creștine (inclusiv monede), descoperite în sudul Banatului și în alte locuri din regiune²⁰, plus cele 12 exemplare de bronz de la Iustinian I, alături de un tezaur de monede din bronz ale aceluiași emitent, descoperite în Transilvania și care reflectă revigorarea vieții economice și a relațiilor de schimb²¹. Autoarea acestei lucrări de doctorat (A.-M. Velter) – după ce consideră că teritoriul

636 (n. 10); A. EKONOMOU, *Byzantine Rome and the Greek Popes*, New York 2007, pp. 248, 275 (n. 36); H.-G. BECK, *Istoria Bisericii ortodoxe din Imperiul bizantin* (trad. rom.), București 2012, p. 165.

¹⁶ Josif Constantin DRĂGAN, *Imperiul romano-trac* [sic], București 2000, pp. 199-200.

¹⁷ Al. MADGEARU, *Rolul creștinismului în formarea poporului român*, București 2001, p. 80.

¹⁸ Nicolae GUDEA, Ioan GHIURCO, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea 1988, p. 129.

¹⁹ N. ZUGRAVU, *Geneza creștinismului popular al românilor*, p. 421.

²⁰ V. MUNTEAN, *Monografia Arhiepiscopiei Timișoarei*, I, Timișoara 2012, pp. 32-34.

²¹ Ana - Maria VELTER, *Transilvania în secolele V-XII*, București 2002, p. 35.

Transilvaniei, Banatului, Bihorului și tocmai o parte a Maramureșului, în secolele V-XII, au resimțit sub felurite aspecte înrâurirea Bizanțului – conchide fără ezitate că Recidiva/Vărădia a fost un important centru de iradiere a culturii și religiei bizantine (ortodoxe)²². De punctat și aceea că fixarea sediului prefecturii ilirice în Dacia Mediteranea (la Caričin Grad, concomitent scaun arhidiecezan) era înainte de toate un act politic, întrucât întrea consolidarea regiunilor istriene în scopul unor recuceriri transdanubiene²³.

În disertația sa, Cosmin Mateș a notat că mai sunt unii cercetători care identifică Recidiva cu Sucidava (Celei, județul Olt)²⁴. Din anul 1978, personal nu am mai descoperit - în rândul unor istorici versati - o asemenea echivalare²⁵.

Ignorând totalmente documentele de bază (cele două novele emise de Iustinian), Sorin Martian în chip fantezist susține că vicarul din fruntea arhiepiscopiei de care vorbim – după ce se alegea de ierarhii sufragani – era confirmat de suveran și apoi de papa care îl mandata!²⁶ Comentariile sunt de prisos.

În schimb, istoricul romano-catolic Emil Dumea²⁷ a intuit adevărul când a remarcat aşa-zisa contribuție a sacrosanctului Vigilius, evocată în

²² Ana - Maria VELTER, *Transilvania în secolele V-XII*, pp. 197 și 41.

²³ Gh. ȘTEFAN, *Justiniana Prima și stăpânirea bizantină la Dunărea de Jos în secolul al VI-lea*, Drobeta/1974, pp. 66 și 68. Pentru descoperirile arheologice cu caracter creștin, ca și pentru alte mărturii, a se vedea N. ZUGRAVU, *Geneza...*, pp. 413-421 și 424-429; Al. MADGEARU, *Roul creștinismului...*, p. 120 și u; Dan Gh. TEODOR, *Fibules byzantines des Ve-VIIe siècles dans l'espace carpato-danubien-pontique*, Études byzantines et post-byzantines, III, București 1997, pp. 69-91; Dan Gh. TEODOR, *Médaillons byzantins à symboles chrétiens des IVe-VIIe siècles de l'espace carpato-danubiano-pontique*, IV, Iași 2001, pp. 19-27; N. DĂNILĂ, *Daco-Romania Christiana. Florilegium studiorum*, București 2001, p. 9 et passim; Florin DOBREI, *Istoria vieții bisericesti a românilor hunedoreni*, Reșița 2010, pp. 86-100; tratatul academic de *Istoria Românilor*, vol. II, București 2010, pp. 562-631 (autor: Em. POPESCU), pp. 699-711 (autor: D. PROTASE); Petre NĂSTUREL, *Le Christianisme roumain à l'époque des invasions barbares. Considérations et faits nouveaux*, în *Istorie bisericescă*, misiune creștină și viață culturală, II, Galați 2010, pp. 17-57.

²⁴ C. MATEȘ, *Viața bisericescă în sudul Dunării și relațiile cu nordul Dunării în secolele IV-VI p. Chr.*, Deva 2005, p. 211 (pentru dezvoltările arheologice paleocreștine, a se vedea pp. 208-221).

²⁵ D. TUDOR, *Oltenia română*, București 1978, p. 156. Vezi și I. D. SUCIU, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara 1977, pp. 35-36 (comentariu pe marginea ex-controversatului subiect).

²⁶ S. MARȚIAN, *Biserica pe teritoriul fostelor provincii dacice în secolele VII-XI. Aspecte de istorie, organizare bisericescă, rit și cult*, Târgu Lăpuș 2006, p. 51 (cu un Cuvânt-înainte, de Nicolae Gudea).

²⁷ Citat de Ion MĂRĂCINEANU, *Arhiepiscopia Tomisului și Arhiepiscopia Justiniana Prima. Studiu juridico-canonic*, București 2014, pp. 372-373.

novela CXXXI, cap. 3, adnotând că „probabil și din ironie” l-a pomenit Iustinian în respectiva novelă, pontifexul roman văzându-se silit să certifice ceea ce deja a dispus imperatorul constantinopolitan.

La rândul său, Părintele acad. Mircea Păcurariu, în manualul său, pe câteva pagini descrie și rezolvă imparțial problema Justinianei Prima (localizare, jurisdicție, titulari), indicând la bibliografie și contribuția învățatului neamț Hans-Dieter Döpmann. Renumitul herodot bisericesc sibian este convins – cum cred și alți cercetători - că autoritatea politică a Bizanțului s-a extins și în Banat și în Oltenia, secundată de oblađuirea Justinianei Prima²⁸. Doar o infimă remarcă: din nefericire, nu se confirmă supozitia existenței unei decizii împărătești (ca apendice la novela XI iustiniană), privind eventualitatea schismei sau erziei în cadrul Justinianei Prima, ca și soluționarea lor prin Constantinopolul ecclaziastic²⁹.

În studiul său nomocanonic cu privire la Arhiepiscopia Tomisului și Arhiepiscopia Justiniana Prima, Pr. dr. Ion Mărăcineanu s-a străduit și a reușit să analizeze obiectiv cele legate de ambele arhiepiscopate autocefale; în majoritate, judecările Sf. sale sunt acceptabile, corecte, în pofida faptului că – atunci când a fost vorba de textele genuine – nu a utilizat ediții mai noi, ediții critice³⁰. La acestea se adaugă și suficientele erori de tipar în versiunea latină și, mai ales, greacă³¹. La o eventuală reimprimare a volumului, aceste scăpări se pot ușor înlătura. Mai mult, la aparatul critic era bine să apară importanta scriere a savantului bizantinist Hans-Georg Beck, dedicată Bisericii ortodoxe

²⁸ M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii ortodoxe române*, p. 157.

²⁹ M. PĂCURARIU, *Istoria Bisericii ortodoxe române*, p. 158. Vezi și Gh. MOISESCU et alii, *Istoria Bisericii române*, I, București 1957, p. 90; A. A. MUNTEANU, „Arhiepiscopia Justiniana Prima și jurisdicția ei”, *Studii Teologice*, 7-8/1962, p. 455, nota 1; I. MĂRĂCINEANU, *Arhiepiscopia Tomisului...*, p. 364.

³⁰ Bunăoară, în prezent, *The Novels of Justinian: A Complete Annotated English Translation*, traducere realizată de D. Miller (ed. P. Sarris), Cambridge University Press, 2018. Este destul de îngrijită varianta din FHDR, pp. 376-379, însă chiar și aici unii termeni - în română - se pot substitui: *antistes* = întăistătător (nu simplu: *episcop*), *umbra praefecturae* = scutul/protecția prefecturii (nu *umbra...*), *bellicis sudoribus* = ostenelile/eforturile din războie (nu ... *sudore*), sau *in orthodoxam fidem* = la credința ortodoxă (nu: la credința *cea mai adevărată*).

³¹ I. MĂRĂCINEANU, *Arhiepiscopia Tomisului și Arhiepiscopia Justiniana Prima...*, pp. 469-472; tălmăcirea prea veche din Sozomen e neclară, este depășită. De exemplu, măcar expresia „la împărtășirea lui Nectarie...” trebuia înlocuită - sau adaptată - astfel: decretul stabilea că vor fi socotiți ortodocși cei care stăruie în comuniune cu Nectarie și a. m. d. (cf. V. MUNTEANU, *Spiritualitate bizantină și românească*, Timișoara 2004, p. 12. Nici traducerea din FHDR, p. 227, paragraful de jos, nu e întru totul satisfăcătoare). Teodoreț de Cyr, apoi, nu a scris *Bretanion* (p. 474), ci *Vetranion* (vezi FHDR, p. 234).

din împărăția bizantină³². Atunci textul ar fi câștigat în acribie, iar teologul român nu putea - eventual - să fie acuzat, în comentariile sale, de o atitudine *pro domo*.

Un competent istoric al trecutului nostru bisericesc, Pr. dr. Marin Cojoc, într-un studiu anterior a ajuns la constatarea că prin instituirea Justinianei Prima de către Iustinian cel Mare, puterea jurisdicțională a papei a îndurat cea mai de seamă lovitură în politica sa vicarială illyriană³³. Amănunte semnificative pune la dispoziție același autor în teza sa, *Teritoriile Illyricului răsăritean în lupta jurisdicțională între Roma și Constantinopol (sec. IV-VI d. Hr.)*, teză reeditată recent (București, 2018).

Într-un rezumat special, cuprins în propriul volum apărut în condiții tipografice excepționale, PS Episcop catolic de la Timișoara, Martin Roos, după ce arată că Justiniana Prima a supraviețuit până către anul 615³⁴, numește și cele două cetăți bănățene dependente - *Recidival/Arcidava/Vărădia* (jud. Caraș-Severin) și *Litterata* sau Lederata/Ram/Palanka (ex-Iugoslavia) -, însă afirmă (*lapsus calami*?) că nu i se cunoaște numele titularului, adică întâistățitorului Justinianei³⁵; se cheme Catellianus (Catelian).

În cunoscutul *The Oxford Dictionary of Byzantium*³⁶, din păcate s-au strecurat două greșeli, cei trei contributori care au conceput medalionul respectiv susținând – fără vreun argument temeinic – că Iustinian I a cedat în 545 la protestele papei Agapet și a acceptat jurisdicția papală asupra noii sale ctitorii: „Justinian planned to transfer the seat of the praetorian prefect of Illyricum to his new city [Caričin Grad] and promoted it to the ecclesiastical capital of western Illyricum. In 535 he made the archbishop of the city autocephalous, but in 545 he yielded to the protests of Pope Agapetus and accepted papal jurisdiction over his new foundation”. Realmente, nu avem

³² E vorba de *Geschichte der orthodoxen Kirche im byzantinischen Reich*, Göttingen 1980.

³³ M. COJOC, *Papa Grigorie cel Mare și Illyricul Oriental*, p. 269. Considerații prețioase găsim și la G. Ivănescu care însemnează (în *Istoria limbii române*, Iași 1980, pp. 91-92) că sub raportul culturii materiale Illyricum nu era o zonă tipic italică; cum e firesc pentru o regiune învecinată cu teritoriul de limbă elină, aici se exercitau și influențe culturale sosite din spațiul grec și grecizat. În continuare citează pe Emil Condurachi care (în *Ephemeris Dacoromana*, IX, 1940, pp. 1-118) a demonstrat că Iliricul prezenta o structură eccluzială de sorginte microasiatică.

³⁴ Cu adevărat, ultima monedă descoperită datează din 615, fiind inventariată și în *The Oxford Dictionary of Byzantium* (ed. Al. Kazhdan et alii), II, New York – Oxford 1991, p. 1085.

³⁵ Martin Roos, *Die alte Diözese Csanád*, Timișoara 2009, p. 24.

³⁶ *The Oxford Dictionary of Byzantium*, p. 1085.

de-a face cu nicio admitere din partea Marelui Iustinian a autorității pontificale, iar pontiful Agapetus firește nu mai putea să protesteze în anul 545, decedând în 536!

Fără acoperire sau atestare documentară, bizantinologul american Warren Treadgold declară următoarele: „La început, singurul vicar papal a fost arhiepiscopul din Tesalonic, dar Iustinian a făcut din Justiniana Prima un vicariat separat al părții de nord a prefecturii”³⁷.

După ce amintește că unii învățați au interpretat novela 11, prin care Iustinian și-a promovat Justiniana Prima, ca un direct afront la pretențiile Romei, George Demacopoulos – în spiritul actului oficial folosit - scoate în relief că această avansare a locului natal a fost în dauna Tesalonicului, trăgând concluzia că nu există, totuși, nicio referință în legislație la Scaunul Romei sau la faptul că Tesalonicul a fost un vicariat papal: „... but there is no reference in the legislation to the See of Rome, or to the fact that Thessalonica was a papal vicarage”³⁸.

Chipurile, grație „neîncetelor presiuni din direcția Romei” – opiniață Basil Chulev –, în anul 545 Iustinian a formulat novela 131 prin care, „într-o oarecare măsură” (*by some extent*), a redus caracterul independent al administrației bisericești de la Justiniana Prima, în favoarea pontifului roman³⁹. Nu am observat în realitate nici „incessant pressures” din partea Romei, nicio diminuare a autocefaliei Justinianei. Reflecțiile lui B. Chulev au fost făcute fugitiv, fără o examinare atentă a constituțiilor imperiale și a altor înscrișuri din acea vreme.

Ne-am fi așteptat ca într-o lucrare academică precum cea redactată de Stanislaw Turlej, *Justiniana Prima: An Underestimated Aspect of Justinian's Church Policy* (Cracovia 2016)⁴⁰, autorul să fi dovedit onestitate sau obiectivitate științifică, nu să denatureze până și chestiunile evidente. În zadar citează – *inter alii* – pe H.-D. Döpmann, dacă nu a reținut de la specialistul berlinez încheierea sa fără echivoc: „Aber von einer wirklichen Bindung an

³⁷ W. TREADGOLD, *O istorie a statului și societății bizantine*, I, p. 253.

³⁸ G. DEMACOPOULOS, *The Invention of Peter: Apostolic Discourse and Papal Authority in Late Antiquity*, University of Pennsylvania Press, 2013, pp. 122, 229 (n. 83).

³⁹ B. CHULEV, *Justinian I the Great – Macedonian Imperator of Konstantinopolitana Nova Roma*, Skopje 2016, p. 42; B. CHULEV, *Skopje (Episcopiae Justiniana Prima) – Episcopal Metropolis of Macedonia in the Old and Middle Ages*, Skopje 2015, p. 14: „the archbishop of Justiniana Prima was promoted into a papal vicar”.

⁴⁰ Am întrebuințat textul publicat online în anul 2017.

Rom ist nichts zu spüren”⁴¹, altfel zis: „Nu există nicio urmă a unei adevărate legături cu Roma”. Cu toate acestea, S. Turlej e obligat la un moment dat să recunoască faptul că în 545 constituția cu pricina (nr. 131) „nu precizează dacă arhiepiscopului de la Justiniana Prima î s-au acordat drepturile unui vicar papal sau dacă a fost numit exarh al întregului Iliric”⁴². Încolo, același autor polonez știe – însă, neconcludent – să pledeze în cazul Justinianei că a deținut doar *full autonomy*, și nu *independence* sau autocefalie, întrucât (potrivit simplistei lămuriri ce o dă) era în supușenie față de Roma papală⁴³. De aceea și considerațiile de la sfârșit ni se par exagerate, nereale: „Novel XI was a legal act passed according to the required procedure and it shaped a certain legal order in the ecclesiastical organisation, which was binding until it was modified (*sic!*) in 545 by another imperial constitution”⁴⁴.

Ne întrebăm în final - pe lângă explicațiile oferite pe parcurs - care a fost starea de fapt în problema ce o tratăm. Cum e cunoscut, în anul 535, dintr-un justificat patriotism local, dar – în primul rând - motivat politic și militar, împăratul Justinian I a întemeiat prefectura și arhiepiscopia în cauză, ultima cu statut de deplină autocefalie. Inflexibil, papa Agapet (535-536) nu a consimțit deloc să lipsească - cum s-a și întâmplat, de altfel - primatul petrin în actul imperial din 535⁴⁵; „H.-G. Beck subliniază în mod corect că Justinian a acordat rangul de arhiepiscopie Justinianei Prima, fără a se înțelege cu Roma și fără confirmare conciliară”⁴⁶. Peste 10 ani, în 545, situația se schimbă sensibil: novela 131 este o reproducere în sinteză⁴⁷ a novelei

⁴¹ H.-D. DÖPMANN, *Zur Problematik...*, p. 229; vezi și p. 227: „Prima Justiniana era autocefală” („Prima Justiniana war autokephal”).

⁴² Stanisław TURLEJ, *Justiniana Prima an underestimated aspect of Justinian's church policy*, Jagiellonian University Press, 2018, p. 85.

⁴³ Stanisław TURLEJ, *Justiniana Prima an underestimated aspect*, pp. 12, 13, 18, 21 și 84.

⁴⁴ Stanisław TURLEJ, *Justiniana Prima an underestimated aspect*, p. 86.

⁴⁵ Gh. MOISESCU et alii, *Istoria Bisericii române*, p. 91 (dintr-o eroare tipografică, în epistola papală oficial adresată lui Iustinian, la traducerea românească în loc de *primat* a apărut *principat*); I. MĂRĂCINEANU, *Arhiepiscopia Tomisului și Arhiepiscopia Justiniana Prima*, pp. 365-366 (cu bibliografie). Prin înființarea acestei arhiepiscopii se urmărea și stăvilitarea influenței romane în Illyricum – scoate în evidență H.-D. DÖPMANN, *Zur Problematik von Justiniana Prima*, p. 225.

⁴⁶ Raționamentul lui H.-D. Döpmann, *Zur Problematik von Justiniana Prima*, p. 225, care face trimitere la cartea lui H.-G. BECK, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959, p. 186 (lucrare citată numai aici).

⁴⁷ Așa a înțeles și bizantinistul Tudor Teoteoi (ca editor al lucrării lui Nicolae BĂNESCU, *Istoria Imperiului bizantin*, I, București 2000, p. 556, n. 257), notând că prevederile din novela XI au fost reluate pe scurt (subl. n.) în novela CXXXI.

precedente (nr. 11), având acea adăugire fundamentală - *locum obtinere*⁴⁸ -, aprobată acum de obedientul pontifex Vigiliu (ridicat pe tron de către stăpânirea de pe Bosfor); într-adevăr, *adăugire* (*Zusatz*) sau completare și nu altceva, cum just remarcă tot H.-G. Beck, cu pătrunderea ce îl caracterizează⁴⁹; regretatul și reputatul bizantinist german a relevat că autocefalia și privilegiile oferite Justinianei Prima erau în detrimentul revendicărilor mitropolitane ale altor episcopi din Balcani, însă și al vicariatului papal cu sediul la Tesalonic. Înainte de încheiere, se impunea să se reiterată aprecierea echilibrată din studiul celuilalt specialist german, H.-D. Döpmann, adică: „nu există nicio urmă a unei adevărate legături cu Roma”⁵⁰, a Justinianei Prima care s-a bucurat din partea ctitorului ei de o independență plenară⁵¹.

În ceea ce privește reședința instituției avute în vedere, arheologii sârbi se gândesc pe drept cuvânt la Caričin Grad, aflat la 45 km sud de Niš (Serbia). Mai nou, acolo s-au descoperit o monogramă a Marelui Iustinian (pe un capiteliu), plus sigiliul arhiepiscopului Ioan al aceleiași Justiniana Prima⁵².

În fine, nu în secolul al XIII-lea⁵³, ci în cel anterior, anume în anul 1143 Ioan Comnenul – arhiepiscopul Ohridei reușește să redeștepte titlul uitat de mai multe veacuri, ficțiune juridică destinată să acorde Ohridei privilegiile atribuite altădată Justinianei Prima⁵⁴.

Supranumit *basileus akoimetros* (împăratul ce nu doarme niciodată), Iustinian cel Mare⁵⁵ a fost exponentul a două mari obiective: *regenera-*

⁴⁸ A se revedea *supra*, n. 13.

⁴⁹ H.-G. BECK, *Geschichte....*, p. 38 și n. 8. Traducătorul român nu a redat fidel, ci confuz, parte din textul german, în *Istoria Bisericii ortodoxe din Imperiul bizantin* (cit.), p. 98, unde citim: „...pe cheltuiala (*sic!*) administrației mitropolitane a altor episcopi balcanici, dar și pe a vicariatului papilor cu sediul la Tesalonic”.

⁵⁰ H.-D. DÖPMANN, *Zur Problematik von Justiniana Prima*, p. 229.

⁵¹ A se revedea *supra*, n. 42.

⁵² V. IVANIŠEVIĆ, *Caričin Grad (Justiniana Prima): A New-Discovered City for a 'New' Society*, Proceedings of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, Belgrad 2016, pp. 107-126 (fig. 6 și 7).

⁵³ Stanisław TURLEJ, *Justiniana Prima an underestimated aspect*, p. 14.

⁵⁴ V. MUNTEAN, *Byzantium and the Romanians*, București 2009, p. 58; vezi și H.-D. DÖPMANN, *Zur Problematik von Justiniana Prima*, p. 230; A. DUCELLIER, *Byzance et le monde orthodoxe*³, Paris 1997, p. 255; T. TEOTEOI, *Byzantina et Daco-Romana. Studii de istorie și civilizație bizantină și românească medievală*, București 2008, p. 236, n. 6 (cu literatură de specialitate).

⁵⁵ Despre acest imperator se mai pot consulta și alte titluri, precum: M. MEIER, *Justinian. Herrschaft, Reich und Religion*, München 2004; J. A. EVANS, *The Emperor Justinian and the Byzantine Empire*, Westport - Connecticut, 2005; P. SARRIS, *Economy and Society in the Age of Justinian*, Cambridge 2006; H. LEPPIN, *Das christliche Experiment*, Stuttgart 2011. Cât despre

tio imperii (refacerea a ceea ce s-a numit *orbis romanus* în integritatea și bunăstarea sa) și *oikoumene* creștină, altfel zis consolidarea Ortodoxiei. El a intenționat să fie un restaurator sau *restitutor Daciарum*, ca și antecesorul său din al IV-lea veac, Constantin cel Mare. În timpul lui Iustinian s-au executat serioase lucrări de renovare a cetăților mai vechi și au fost fondate altele noi de la un capăt la altul al Dunării noastre, unele și în interior; o fașie mai îngustă sau mai largă de-a lungul fluviului a intrat aşadar în posesia Bizanțului.

Întemeierea de către Iustinian I, în Dacia Mediterranea, a prefecturii Justiniana Prima și concomitent a arhiepiscopiei autocefale omonime, a sprijinit în mare măsură în anii 535-615 atât romanitatea nord-dunăreană, cât și creștinismul autohtonilor, cele două instituții menționate impulsând în așa-numitul „secol iustinian” viața religioasă și cetățenească a ascendenților noștri, până și în ținuturile nordice ale fostei provincii romane.

Sperăm ca sugestiile și precizările din aceste micro-studiu să fie utile deservenților muzei Clio fie din Stat, fie din Biserică. Sublinierile în cauză le-am operat (cum recomanda și Tacitus) în maniera *sine ira et studio*.

Summary: Justiniana Prima, in the light of the new interpretations

In this research, entitled *Justiniana Prima, in the light of the new interpretations*, the author tries – starting from the original texts – to correct the groundless assertions of some historians, underlying at the same time the fact that the Archiepiscopate founded by the emperor Justinian the Great in the year 535 (at Caričin Grad - Serbia) was autocephalous, thus insubordinate to papacy. Evidently, the current observations are made according to the recommendation *sine ira et studio* (Tacitus), id est with a scientific impartiality.

The same author arrived, inter alia, at the conclusion of the German specialist Hans-Dieter Döpmann (*Zur Problematik von Justiniana Prima*, *Miscellanea Bulgarica*, 5, Vienna 1987, p. 229), that “there is no trace of a real connection with Rome”.

impactul Bizanțului asupra arealului românesc, a se vedea - de pildă - tratatul academic de *Istoria Românilor*, vol. II (citat la n. 23), *passim*.

As prefecture and archdiocese, Justiniana Prima had in subordination two fortresses from the historical Banat: *Recidival/Arcidava* (Vărădia, Caraș-Severin county) and *Litteratal/Lederata* (Palanka - the Serbian Banat). A narrower or wider space along the Romanian Danube came into the possession of the Byzantine Empire, led by Justinian I who wanted to be a new restorer – „*Daciarum restitutor*”, as did his predecessor in the 4th century, Constantine the Great.

In the years 535-615, the two mentioned institutions influenced the Nord-Danubiano area, strengthening the Romanity and the Christianity of the natives. The archaeological discoveries – and other testimonies – confirms these statements.

In the 12th century, the archbishop of Ohrid assumed (juridical-canonical fiction) the title of archbishop of Justiniana Prima.